

Filozofija Fausta Vrančića

Vesely, Lucijan

Undergraduate thesis / Završni rad

2019

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Croatian Studies / Sveučilište u Zagrebu, Fakultet hrvatskih studija**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:111:551751>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-04-19**

Repository / Repozitorij:

[Repository of University of Zagreb, Centre for Croatian Studies](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
HRVATSKI STUDIJI

Lucijan Vesely

FILOZOFIJA FAUSTA VRANČIĆA

ZAVRŠNI RAD

Zagreb, 2019.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
HRVATSKI STUDIJI
ODSJEK ZA FILOZOFIJU

LUCIJAN VESELY

FILOZOFIJA FAUSTA VRANČIĆA

ZAVRŠNI RAD

Mentor: doc.dr.sc. Sandro Skansi

Zagreb, 2019.

Sadržaj:

1. Uvod.....	5. str.
2. Vrančićevo doba i njegovo djelo.....	7. str.
3. Filozofija Fausta Vrančića.....	9. str.
3.1. Logika.....	9. str.
3.2. Etika.....	18. str.
4. Zaključak.....	25. str.
5. Popis literature.....	26. str.

Sažetak

Za Fausta Vrančića možemo slobodno reći kako je zadužio cijelo hrvatsko pa tako i europsko društvo sa svojim pronalascima, no i sa svojom filozofijom. Ne samo što je pokušao biti savršeni kršćanin, već je prakticirao svoju filozofiju. Htio je olakšati rad najnižim slojevima, ali također educirati i one najviše. Iako ga mnogi nazivaju hrvatskim „*da Vincijem*“, ipak zaslužuje mnogo više od toga. Svojim promišljanjima u poljima logike, etike i politike dao je bogat doprinos europskoj renesansnoj misli. Njegova filozofija odražava misli onovremenih filozofa, ali i kršćanstva te prirodne znanosti. Svojim je renesansnim i humani(stički)m razmišljanjem, ali i djelovanjem potpuno opravdao ideal *homo universalis*.

ključne riječi: Faust Vrančić, 16. stoljeće, logika, etika, politika, renesansa, humanizam

1. Uvod

Promišljajući o razdoblju europske renesanse i o *filozofijama* koje se tada pojavljuju te bogatim mislima toga doba primat smo u ovome radu dali hrvatskoj renesansnoj filozofiji. Tako je odluka pala na njena bitna i djelima bogata predstavnika- Fausta Vrančića. Iako je glavna asocijacija na Fausta Vrančića njegovo kapitalno djelo „*Machinae novae*“ i revolucionarne skice padobrana, visećih mostova ili opruga, ipak je njegova filozofska ostavština jednako bogata mudrim riječima i mislima. Rad Fausta Vrančića često je okarakteriziran kao znanstven i tehnički, no njegovo je djelo bilo puno bogatije. On je ispunio renesansni ideal *homo universalis* te svoje tragove ostavio kako u prirodnim znanostima i mehanici tako i u filozofiji. Kako i K. Čvrljak kaže da „*istinski humanistički pohodi na znanje protjecali su spazmatično, ... , zbog čega nije uvijek odveć lako odrediti spada li neki renesansni mislilac među filozofe ili znanstvenike.*“¹ Usprkos Vrančićevim tehničkim pronalascima naš je primarni cilj dati pregled filozofije koju je, ne samo marljivo pisao, već i dosljedno prakticirao.

Prvo je poglavlje rezervirano za opće informacije o životu Fausta Vrančića i spomen njegovih glavnih djela, kako filozofskih, tako i onih tehničkih i leksikografskih. Tu ćemo se također dotaknuti njegovih inozemnih, ali i domaćih putovanja i pokušati dati glavne natuknice oko njegovih, možemo reći, *nefilozofskih* djela.

Drugo i možda najbitnije poglavlje rezervirano je za pregled Vrančićeve filozofije u kojem ćemo pisati o njegovim promišljanjima u vezi logike, etike i politike. Njegova je logika zanimljiva zbog svojih neuobičajenih misli oko zadaća logike i uloge metafizike u filozofiji. Također je bitno spomenuti i njegovu polemiku sa svojim prijateljem i uglednim splitskim nadbiskupom Markantunom de Dominisom. Drugo bitno djelo u kojem iznosi promišljanja u vezi etike i politike je njegova „*Kršćanska etika*“ gdje je pokušao kršćanskoga Boga približiti ljudima, a ljude naučiti ljubiti Ga i pokušati živjeti život ispunjen dobrotom. Svakako, njegovo etičko promišljanje nije sasvim u svezi s renesansnim antropocentrizmom, već je poveznica srednjovjekovnog ispunjenja ljudskog duha Bogom i renesansnog ispunjenja čovjekom.² U istome djelu Vrančić piše i svoj politički pravilnik, odnosno deset pravila kako

¹ Krešimir Čvrljak, *Uvod u filozofiju renesanse*, Biblioteka Filozofija, Hrvatski studiji, Zagreb 2008., str. 11.

² Ibid., str. 61.

se pravi, kršćanski vladar treba ponašati i vladati gdje možemo njegovo djelo usporediti s djelima ostalih europskih filozofa poput Erazma Roterdamskog ili Niccola Machiavellija.

Zaključno će nam poglavlje poslužiti za sintezu ovoga rada i pokušaj otvaranja novih pitanja u vezi hrvatske renesanse te Vrančićeva položaja unutar nje.

2. Vrančićevo doba i njegovo djelo

Ovaj rad započinje svoje intelektualno putovanje kroz bogato razdoblje razvoja znanosti i filozofije- *renesanse* i njena suputnika, *humanizma*. To plodonosno razdoblje započinje otprilike u 15. stoljeću i traje do prvo polovice 17. stoljeća, a označeno je kao epoha „praga“ sa srednjega na novi vijek.³ Već spomenuta sintagma „renesansa i humanizam“ po nekima označava različite smjerove unutar te epohe, a prema drugima pak zajednički razvoj i napredak. Humanizam bi zapravo bio uvertira u renesansu, ali i glavni pokretač renesanse te njeno glavno obilježje. Ne bi bio usko okarakteriziran kao studij trivijalnih znanosti (*trivium*), poput retorike, poetike, povijesti itd., već upravo kao idealno znanje o čovjeku i svemu što se oko njega zbiva.⁴ Čvrljak nam pak daje zanimljivu razdiobu gdje piše da se humanist ograničava na učenje čovjeka ili onoga ljudskog, renesansni se pak čovjek fokusira na ono oko njega samoga pa tako prvo započinje okrenutost ka čovjeku, a tek onda ka prirodi.⁵ Ovo razdoblje nije prošlo nezapaženo u drugom, za čovječanstvo i znanost bitnom razdoblju- *prosvjetiteljstvu*, i njegovim slavnim enciklopedistima. No, začudo, oni ga nisu označili kao prijelomno i revolucionarno razdoblje, već su ga prosto usporedili s antikom ne dajući ikakva prava renesansi na njenom značenju za ljudsku povijest i budućnost.⁶ Kako bi obranili „duhove renesanse“ od prosvjetiteljskih kritika i zaborava dalje ćemo se baviti djelom Fausta Vrančića i njegovim putovanjem kroz svijet renesanse i kršćanstva.

Šibenik, rodni grad Fausta Vrančića, tada pod Mletačkom vlašću, postaje centar znanja na dalmatinskoj obali i jedan od brojnih humanističkih krugova u Dalmaciji.⁷ Upravo u tom okruženju i u tom razdoblju rađa se, simbolično 1. siječnja 1551. godine, Faust Vrančić. Svoje djetinjstvo provodi većinom u Šibeniku i na obiteljskom ljetnikovcu na otoku Prviću. Već odmalena pokazuje talent za prirodne znanosti te ga roditelji šalju pod pokroviteljstvo njegova ujaka, tada, uglednoga i utjecajnoga biskupa Antuna Vrančića koji je obitavao u Požunu (kasnije preimenovan u Bratislava). Nije bio prvi, a svakako ne i zadnji učenjak koji je svoju sreću potražio u inozemstvu, poglavito zbog boljih i naprednijih sveučilišta koja su se nalazila u Italiji, Njemačkoj i(li) Francuskoj. 1569. godine započinje svoj studij filozofije i prava u

³ Erna Banić-Pajnić, „filozofija renesanse“, u: Stipe Kutleša, *Filozofski leksikon*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb 2012., str. 369.-372.

⁴ Erna Banić-Pajnić, *Filozofija renesanse*, Školska knjiga, Zagreb 1996., str. 14.-15.

⁵ K. Čvrljak, *Uvod u filozofiju renesanse*, str. 79.

⁶ Ibid., str. 86.-87.

⁷ Još neki primjeri humanističkih krugova javljaju se u Zadru, Splitu, Hvaru i, svakako najplodniji, Dubrovniku.

Padovi, a studij nastavlja u Beču i Rimu gdje postaje član bratovštine sv. Jeronima. Desetak godina kasnije ispunjava Platonov san o filozofu-vladaru postavši zapovjednikom grada Veszprema. Od 1579. do 1594. godine odlazi u Prag na poziv cara Rudolfa II. te mu postaje savjetnikom što svakako puno govori o Vrančićevom obrazovanju i mudrosti koju je posjedovao. Kako je car Rudolf II. djelovao i kao veliki mecena, Vrančić se upoznaje osobno ili kroz rad s tada poznatim i uglednim ličnostima poput Johanna Keplera, Tycho Brachea, Jacopa de Strade i sličnima. Upravo mu takvo životno iskustvo služi kao svojevrsan „katalizator“ za njegovo obrazovanje i djelovanje.⁸ Godine 1598. biva zaređen za svećenika te preuzima naslovnu titulu čanadskog biskupa, tada pod osmanskom vladavinom.⁹ Prvi rječnik hrvatskoga jezika objavljuje 1595. godine pod nazivom „*Rječnik pet najuglednijih europskih jezika, latinski, talijanski, njemački, dalmatinski i mađarski*“ koji je kasnije proširen na sedam jezika. 1608. godine objavljuje prvo izdanje svoje „*Logike*“, a dopunjuje ga i mijenja 1616. godine pod naslovom „*Nova logika*“. 1610. godinu objavljeno je i njegovo djelo „*Kršćanska etika*“ koju onda skupa tiska s drugim izdanjem „*Nove logike*“. Otprilike u isto vrijeme objavljuje se njegovo kapitalno djelo s kojim je postao svjetski poznat- „*Machinae novae*“, a koje je posebno važno za razvoj mehanike i strojeva.¹⁰ Umire 27. siječnja 1617. godine u Veneciji, no tijelo je, prema njegovu zahtjevu, odneseno i pokopano na otoku Prviću pored Šibenika. Njegova filozofska djela uvelike obogaćuju hrvatsku filozofsku baštinu te ćemo zbog tog razloga i obraditi Vrančićev rad u njegovim, zasad poznatima, djelima u vezi logike, etike i politike.

⁸ Zrinka Blažević, „Faust Vrančić (1551. – 1617.) i intelektualna kultura njegova doba“, *Povijesni prilozi* 52 (2017) 52, str. 54.-55. Dostupno na: https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=274615 (pristupljeno 11. 6. 2019.)

⁹ Faust Vrančić, *Nova logika*, preveo Luka Boršić, Gradska knjižnica „Juraj Šižgorić“ – Institut za filozofiju, Šibenik – Zagreb, 2018., str. 31.

¹⁰ Ibid., str. 32.

3. Filozofija Fausta Vrančića

Rad ćemo dalje bazirati na filozofiji Fausta Vrančića te pokušati dati osnovne crte njegova promišljanja u vezi logike, etike i politike. Njegova je logika opsežnije, no svakako ne u potpunosti obrađena negoli etika te će zato pregled logike biti nešto kvalitetniji. „Etika“ Fausta Vrančića nema nažalost modernih komentara te se nadamo kako ćemo pobuditi želju za istraživanjem toga područja kao i Vrančićeve političke filozofije koju je obradio u istome djelu.

3. 1. Logika

Kako smo već spomenuli, svoje prvo izdanje Vrančićeva „Logika“ dobiva 1608. u Veneciji pod nazivom „Logica suis ipsius instrumentis formata“ ili u prijevod „Logika oblikovana svojim vlastitim sredstvima“ koju Vrančić objavljuje pod pseudonimom *Iustus Verax Sicensus*.¹¹ Poznato je još jedno izdanje Vrančićeve „Logike“ i to, naglašava autor članka, nije pripremni tekst već dovršeni, i za tisak spremni tekst te da je stariji od prvog izdanja, no da nikada nije bio tiskan.¹² Ne zna se zašto je Faust Vrančić umjesto svoga imena potpisao djelo sa pseudonimom te zašto se pravdao s pridjevima „Iustus“ i „Verax“ odnosno „prav“ i „pravedan“.¹³ Drugi puta djelo izlazi pod nazivom „Logica nova suis ipsius instrumentis formata et recognita, a Fausto Verancio Episcopo Chanadii“, odnosno „Nova logika, oblikovao njezinim vlastitim sredstvima i pregledao Faust Vrančić, čanadski biskup“ gdje je ipak napisao svoje ime, ali i titulu.¹⁴

Svakako je i bitno spomenuti da se u drugom, najnovijem, izdanju „Logike“ nalazi i polemika s Markantunom de Dominisem koju je osobno u djelo uklopio Faust Vrančić.

¹¹ Ibid., str. 32.

¹² Danko Zelić, „Logica suis ipsius instrumentis formata auctore Foelice Vero Sicensi – editio princeps autografa Logike Fausta Vrančića u Državnom arhivu u Zadru“, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 1/85 (2018) 43, str. 301.-304. Dostupno na: https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=294879 (pristupljeno 15.6. 2019.)

¹³ Ivica Martinović, „Faust Vrančić/ Iustus Verax Sicensus, Logica suis ipsius instrumentis formata (1608)“, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 1/83 (2016) 42, str.188. Dostupno na: https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=263818 (pristupljeno 15.6. 2019.)

¹⁴ Ibid., str. 37.-38.

Također se spominje i cenzura njegova djela od strane Tommasa Campanelle, no zasad nije pronađena i istražena.¹⁵

Razlike između prvoga i drugoga izdanja u većini se slučajeva očituju u jezičnim izmjenama, no ipak bitna promjena što se tiče logičkoga djela je ta što Vrančić izmjenjuje definiciju logike. Tako u prvom izdanju definicija glasi: „*Logica seu dialectica est ars docendi scientas vel est modus cum ratione loquendi*“, a kasnije: „*Logica sue dialectica est ars discendi et docendi scientas vel est modus orationem ratione digerendi*.“¹⁶ Promjene se očituju i u drugim terminima, no naš će se rad temeljiti na drugom izdanju „*Logike*“ te ćemo komentirati i objasniti samo to izdanje.

Vrančić svoje djelo započinje porukom čitaocu, koju je također napisao i na prvome izdanju, s kojom želi upozoriti na pogrešivost svoga spisa te moli „*učene i pametne muževe*“ da ocijene i komentiraju njegovo djelo.¹⁷ Također kritizira one mislioce koji znaju filozofiju, no odbijaju pomoći svojim komentarima i kritikama. Definicija logike, prema Vrančiću glasi da je „*Logika ili dijalektika umijeće učenja i poučavanja znanosti*.“¹⁸ Nadalje, kako bi razdvojio mišljenje kako postoje dvije vrste logike, *poučna* ili *teorijska* i *uporabna* ili *praktična*, on argumentira kako zapravo postoji samo jedna logika kao što postoji jedan konj kojega hranimo kod kuće i kojega koristimo u ratovima. Iako priznaje kako je ispravnije podijeliti logiku na naravnu i umjetnu te da je naš cilj baviti se ovom drugom jer ona usavršava prvotnu.¹⁹ Logika, prema Vrančiću, ima tri dijela. Prvi je dio *definicija*, drugi *dioba* i treći *argumentacija*. Filozofi naime prvo definiraju predmet, zatim ga dijele te, ako postoji sumnja u definiciji i podjeli, argumentiraju te tako završavaju zadaću poučavanja. Kako bi obranio svoju tvrdnju poziva se Platona, Cicerona i sv. Augustina koji u svojim spisima prvo kreću od definicije. Što se tiče drugoga koraka logike, *diobe*, Vrančić opovrgava kritike kako je dioba jednostavno metoda. Metoda je prema njemu „*ništa drugo nego dobro uređena dioba*.“²⁰ Kod Vrančića možemo tako spomenuti „metodu“ u užem i širem smislu. Prva je jednostavna dioba, odnosno dijeljenje cjeline na dijelove pa zatim sastavljanje cjeline od tih

¹⁵ K. Čvrljak, *Uvod u filozofiju renesanse*, str. 381.-382.

¹⁶ I. Martinović, „Faust Vrančić/ Yustus Verax Sicens, *Logica suis ipsius instrumentis formata* (1608)“, str. 191.-192.

¹⁷ F. Vrančić, *Nova logika*, str. 41.

¹⁸ Ibid., str. 43.

¹⁹ Ibid., str. 43.

²⁰ Ibid., str. 47.

dijelova. Potonja sadrži argumentaciju, a time i aristotelovsku silogističku metodu.²¹ Zanimljivo je i spomenuti Vrančićevu misao kako logika zapravo uči kako treba učiti. Tako logika zapravo znanostima i umijećima daje formu raspravljanja, dok si materiju pronalaze same.²² Nadalje, ako bi dalje uzeli tu definiciju logike te ju proširili i primijenili na samu logiku, onda bi došli do zaključka kako je logika znanje koje se naučava te je ona *logika logike*. Također ju možemo i okarakterizirati kao znanost o učenju, odnosno nauku o učenju te bi došli do zaključka kako je ona zapravo u krajnosti znanost svih znanosti.²³

Drugo je poglavlje svoje knjige Vrančić posvetio *oznakama (De terminis)*. Želi izolirati oznake od gramatike i fizike tako što kaže da su oznake „*jedini i prvi element logičara*“ dok su imenice i glagoli gramatičarevi instrumenti, a glas i zvuk fizičarevi.²⁴ Oznaku definira kao riječ koja bi u govoru označila neku stvar te kako svaka takva oznaka ima nekakvu relaciju, a Vrančić ih naziva subjektom ili predikatom. Polazi od klasične definicije subjekta kao ono o čemu se nešto govori te predikatu kao ono što se pririče subjektu. Prema Vrančiću postoje *opće oznake*, kao npr. *svaki čovjek*, *množinske*, npr. „mnogi ljudi“, te *pojedinačne*, npr. „jedan čovjek“. Dalje oznaku dijeli na *rod*, npr. „životinje“, *vrstu*, na primjer „čovjek“, te *pojedinačnost*, npr. „Petar“. Zatim dijeli oznake na *jednoznačne*, *višeznačne*, *analogne* i *paronimijske*. U ovome poglavlju Vrančić nam daje i njegovu definiciju *supstancije* koju definirao kao stvar koja postoji po sebi te nam daje primjere „čovjek“ i „kamen“, a ono što pripada supstanciji jest *akcident*.²⁵

U poglavlju gdje se bavi *izjavama (De enuntiationibus)* Vrančić objašnjava važnost govora i izjava. Naime, govori o vrstama izjava po kakvoći (kvaliteti), a to su *potvrдна* i *niječna* te po kolikoći (kvantiteti), *opća*, *množinska* i *pojedinačna*, te kako su nužne u svakoj ispravnoj izjavi. Također napominje kako neodređenih izjava ne smije biti kod govora logičara, odnosno želi reći kako se ljudi moraju naučiti govoriti logički jasno kako ne bi „*sijali uzroke prepirka*“.²⁶ Nadalje, Vrančić zanimljivo zbori kako nije zadaća logike da se bavi istinom i neistinom, već da je dovoljno spoznati koja je izjava dobra, a koja loša. Tako za

²¹ Srećko Kovač, „Faust Vrančić i aristotelizam u logici“, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 27-28, (1984.), 14, str. 30. Dostupno na: https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=125739 (pristupljeno 15. 6. 2019.)

²² Srećko Kovač, „Logika Fausta Vrančića“, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 19-20 (1984.) 10, str. 43. Dostupno na: https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=130641 (pristupljeno 17. 6. 2019.)

²³ Ibid., str. 43.

²⁴ F. Vrančić, *Nova logika*, str. 53.

²⁵ Ibid., str. 53.

²⁶ Ibid., str. 59.

Vrančića logika pokazuje tehnički, odnosno tvorni karakter.²⁷ Odnosno, metoda kojom logičar ide je da prvo primjeni definiciju i diobu te da utvrdi sastoji li se ta izjava od subjekta i predikata. Ako je sve korake ispunio, onda se ne treba brinuti o istinitosti izjave, već će to učiniti oni koji se razumiju u ta umijeća.²⁸

Dalje Vrančić prelazi na opis *definicija*, prvog instrumenta logike. Za definiciju piše da je „*poučan govor kojim se opisuje narav nekog predmeta...*“²⁹ U ovome nam poglavlju daje i popis deset kategorija koji su dijelovi savršene definicije. Kategorije ćemo dalje spomenuti u sljedećem poglavlju knjige. Vrančić smatra da tih deset kategorija, odnosno deset pitanja moramo postaviti da bi shvatili supstanciju.³⁰ Prvo pitanje koje si trebamo postaviti jest *postoji li* taj predmet kojim se bavimo uopće. Nadalje, logičar se pita *što jest* ona stvar kojom se bavimo, odnosno od čega se sastoji ili koji je njezin rod. Zatim se pitamo *kakvo* nešto *jest*. Zapravo pitamo zbog čega se taj predmet kojeg proučavamo razlikuje od ostalih. Četrto se pitamo *koliko* nešto *jest*, tj. koja je njezina veličina ili broj. Peto je pitanje *kada jest* gdje se pitamo o dobi ili starosti predmeta. Sljedeće je pitanje o mjestu gdje se nalazi predmet, „*gdje jest?*“. Sedmo je rezervirano za pitanje *što* taj predmet *čini*. Koja je zadaća tog predmeta te koji je njezin učinak ili uzrok. Onda se pitamo *što* taj predmet *trpi* ili kako Vrančić kaže „*kojim je zlima ili dobrima podvrgnut, kako se giba ili koje promjene trpi, koje manjkavosti ima, ... , što je uništava, a što usavršuje.*“³¹ Predzadnji korak ili pitanje jest *odakle* taj predmet *jest*, što je njezin tvorac ili pokretač. Zadnje se logičar treba pitati *prema čemu* taj predmet *jest*, odnosno koja mu je svrha ili namjena.³² Naposljetku, Vrančić započinje kritiku Aristotela zbog njegovih nedovoljnih četiri pitanja naspram svojih deset. Sam piše da je siguran da su njegovih deset pitanja nužni i dovoljni za savršenu definiciju. Dalje daje primjere definicija supstancija te ćemo mi jednu navesti. Prva definicija koju Vrančić izlaže jest definicija slonova. S već spomenutih deset kategorija, odnosno pitanja, Vrančić piše:

„*Slonovi 1. postoje, 2. stanovita živa bića, 3. oblikom tijela zapravo slični veprovima, ... , 4. najveća od svih zemaljskih bića, 5. žive do dvjesto i više godina, 6. nalaze se u Africi i Indiji, 7., ..., vječan boj vode s ogromnim zmajevima, 8., ... , ne podnose hladnoću, 9. stvorio ih je*

²⁷ S. Kovač, „Faust Vrančić i aristotelizam u logici“, str. 26.

²⁸ F. Vrančić, *Nova logika*, str. 65.

²⁹ Ibid., str. 67.

³⁰ Ibid., str. 67.

³¹ Ibid., str. 71.

³² Ibid., str. 67. do 71.

najbolji i najveći Bog, 10. da budu ljudima na udivljenje i služenje, naime, nose bojne kule i u velikom dijelu Istoka vode ratove, ističu se inače poslušnošću itd.“³³

U njegovom opisu slonova vidimo kako je zapravo bilo manjkavo znanje o tim bićima. Naravno, neke od tih informacija nije mogao provjeriti, no da slonovi vode borbu sa zmajevima je u kontradikciji s njegovom rečenicom prije u djelu gdje kaže da se grifoni, sirene, kentauri i slično samo zamišljaju ili se samo sastoji od riječi.³⁴ Je li uistinu Vrančić vjerovao u tu tvrdnju teško je dokazati, kao i to koju je literaturu o slonovima čitao. Također se vidi humanistički antropocentrizam kada piše da su slonovi na korist i služenje ljudima, odnosno da služe samo kako bi se ljudi njima divili, kao u zoološkom vrtu, ili kako bi njima služili u ratu. Slično nalazimo i na početnim stranicama gdje Vrančić logiku uspoređuje s konjem kojega ljudi hrane i s kojim ljudi idu u rat. Također je bitno za spomenuti Vrančićevo deveto pitanje „*odakle jest?*“, odnosno koji je predmetov uzrok gdje će u svakoj definiciji dati odgovor „*od najboljeg i najvećeg Boga*“. I sam Vrančić prepoznaje to „suvislo“ pitanje, a obrazlaže ga protupitanjem: „*Tko, naime, sumnja da je Bog stvorio sve stvari?*“³⁵ te da to pitanje služi radi primjera kako bi imali ispunjenu definiciju. Ostaje ipak oprezan tvrdeći da možda postoji nešto što nije moguće ljudima spoznati te da ne možemo zato dodati to definiciji. Vrančić također upozorava da manje savršene supstancije imaju manje savršene definicije te da će stoga nesavršena bića imati manje predikata.³⁶ Dalje piše da će ovih deset pitanja, iako primarno kreirani za logičare, također pomoći i ostalim misliocima, poput teologa, povjesničara ili političara. Tako on dalje tematski daje primjere kako bi njegove kategorije pomogle ostalima. Započinje fizičkom definicijom pojedinog gdje kao primjer uzima zemlju. Zatim u polju teologije daje primjer definicije dobrih anđela pa definiciju živoga bića i bolesti kako bi pomogao liječnicima itd. Poglavlje završava zakonima dobre definicije gdje kaže da 1. definicija ne smije biti ni šira ni uža od predmeta kojega se definira, 2. da predmet ne smije sadržavati nejasne ili dvosmislene predikate, 3. da definicija mora biti kreirana od najboljih i najbitnijih predikata te 4. da se predmet ne smije definirati svojom diobom.³⁷

Poslije *definicija* Vrančić će se baviti *kategorijama*. Poglavlje započinje kritikom starih mislioca, poput Aristotela ili Heraklita, koji su smjeli pisati bez kritika i sadašnjih koji

³³ Ibid., str. 73.

³⁴ Ibid., str. 67.

³⁵ Ibid., str. 73.

³⁶ Ibid., str. 75.

³⁷ Ibid., str. 83.

se ismijavaju onima koji pokušavaju kritizirati i komentirati spomenute starije. Sam kaže da kod tih starijih ne nalazi „*ni potvrdu ni definiciju*“ želeći reći kako nisu bili pravi filozofi koji bi potvrdili i dokazali svoju misao.³⁸ Nadalje, kritizira i one koji su pokušavali braniti Aristotela jer zapravo nisu imali pravu potporu za to. Svoju kritiku nastavlja prema onima koji definiraju kategorije kao ono što pririče rod vrsti ili oni koji u kategorijama vide najviše rodove svih bića. Da bi ispravio njihove pogreške Vrančić nam daje svoju, prema njemu ispravnu, definiciju kategorija, a ona glasi: „*kategorije su zajednička mjesta iz kojih se uzimaju različiti predikati nužni za opisivanje naravi supstancija.*“³⁹ Sama ta supstancija je prema Vrančiću biće te je stoga filozofi trebaju proučavati i promišljati o njoj.⁴⁰

Nastavak Vrančićeva djela bavit će se zanimljivim poglavljem o *metafizici*. U tome nam poglavlju Vrančić pokušava dokazati postoji li zapravo „*ta metafizika zbiljski i što je ona, te koji je njezin predmet.*“⁴¹ Odmah započinje kritiku kako svi metafiziku opisuju kao „kraljicu znanosti“ ili „vrhovnu mudrost“ te da njemu ti „prazni nadimci“ ništa ne znače, već on, kao pravi filozof traži definiciju koju još nije ni kod koga pronašao, čak niti kod velikoga Aristotela.⁴² Kritizirajući Aristotela u ovoj se raspravi više priklanja Platonu i njegovoj dijalektici. Kao argumente za nepostojanje metafizike Vrančić navodi samo neslaganje između filozofa koji ne znaju odrediti predmet metafizike. Tako piše da „...jedni, naime, postavljaju biće ukoliko je biće, tj. sva stvarna bića, drugi samo supstancije bez akcidenata, treći pak razumska bića, četvrti pak više ili manja proširuju ili sužuju taj predmet...“⁴³ Ako se ne mogu složiti u predmetu kojem se bavi metafizika, kako će se, pita Vrančić, složiti tek u načelima i dijelovima te znanosti. S njima će se upustiti u raspravu u svome djelu.

Prvi s kojima se Vrančić suočava su oni „*koji postavljaju biće ukoliko je biće*“ kao legitiman predmet metafizike.⁴⁴ Prvo što Vrančić uočava jest da je Aristotel uzeo kategorije logičara i smjestio ih u metafiziku što bi prema njemu bilo krivo i neprikladno. Drugo čemu Vrančić prigovara jest pojam „bića“, odnosno postoje li *razumska bića* uopće i jesu li sredstva stvari, odnosno akcidenti, također same stvari, odnosno postoje li uopće. Prema Vrančiću nema smisla miješati, tu umjetnu, metafiziku s ostalim znanostima te da je pogrešno tumačiti

³⁸ Ibid., str. 88.

³⁹ Ibid., str. 89.

⁴⁰ Ibid., str. 89.

⁴¹ Ibid., str. 105.

⁴² Naime, kako je i u knjizi spomenuto, a i opće poznato, Aristotel nikada nije niti nazvao tu znanost metafizika, već „prva filozofija“ ili „prva znanost“ te da joj je ime vjerojatno dao Andronik s Roda zbog položaja spisa iza spisa „Fizika“. Ibid., str. 105.

⁴³ Ibid., str. 109.

⁴⁴ Ibid., str. 113.

sredstva neke znanosti, npr. logike, dok bi raspravljali o zbiljnosti. Za kraj piše kako se trebaju ostaviti svih dijelova koje su uzeli logici i ostaviti ih logičarima koji se njima znaju služiti. Filozofi se prvo trebaju baviti samim supstancijama, a to su prema Vrančiću „*Bog, najbolji i najveći, zatim anđeli, onda duše, potom nebesa, pa elementi i, napokon sve što je sastavljeno od toga pa to oni nazivaju pomiješano.*“⁴⁵

Drugi koji će biti dio rasprave su oni koji samo *supstanciju* svrstavaju kao predmet metafizike, a svi akcidenti tih supstancija bi pripadale njoj, a ne bile sama supstancija. Prvi prigovor koji Vrančić upućuje jest da postoji više različitih supstancija te navodi *duhovne i tjelesne supstancije*. Kako, pita se Vrančić, bi uspjeli pomiriti i pomiješati te dvije supstancije i napraviti od njih jednu znanost kada već imamo teologiju koja se bavi duhovnim stvarima te fiziku koja se bavi tjelesnim? Drugo što bi se pitali jest kako bi već spomenute znanosti opstale ako bi njihove predmete preuzela metafizika, odnosno ne bi stala na njima, već postala jedna, univerzalna znanost?

Treći su oni koji metafiziku vide kao „*božansku znanost*“ koju nazivamo teologijom te da ona kao supstanciju ima samo razumska bića.⁴⁶ Iako isprva prihvaća njihove tvrdnje ipak se pita koliko zapravo Aristotel, na kojega se pozivaju, o tome piše. Vrančić kritizira stare filozofe, poput Aristotela, da je svoje tvrdnje temeljio na „*tlapnjama nekih tamo starih filozofa*“ te „*na temelju mišljenja svjetine koju je našao na trgu*“.⁴⁷ Drugi protuargument jest uvođenje kategorija, rodova, vrsta i ostaloga u božansku znanost jer one nisu ni blizu ičemu što bi se moglo okarakterizirati kao živo biće, a kamoli kao nešto božansko. Također Vrančić prigovara uvođenju razumskih bića u božanske stvari koje nimalo nisu slične.

Zaključivši kako metafizika, ni u kojem redizajnu, ne može funkcionirati, Vrančić zaključuje kako ona ne postoji. Naša je zadaća onda da „*istresimo iz naših umova tu loše zamišljenu himeru*“ i nastavimo dalje s čistom filozofijom.⁴⁸ Kategorije i definicije će ostati logičarima, duhovne supstancije će ostati teolozima, a tjelesne filozofima, odnosno fizičarima.

Sljedeće poglavlje bavit će se drugim instrumentom logike- *diobama*. Vrančić definira diobu kao „*govor kojim se subjekt razumno cijepa u svoje članove.*“⁴⁹ Postoje dvije diobe, jedna je kada dijelimo cjelinu u njezine dijelove, a druga je kada dijelimo rod u svoje vrste.

⁴⁵ Ibid., str. 117.

⁴⁶ Ibid., str. 123.

⁴⁷ Ibid., str. 125.

⁴⁸ Ibid., str. 127.

⁴⁹ Ibid., str. 131.

Primjeri diobe koje Vrančić navodi zanimljiv su pokazatelj njegova stajališta. Tako u primjeru gdje cjelinu dijelimo na dijelove, „*ljudi su sastavljeni od duša i tijela*“, vidimo kako je Vrančić bio dualist.⁵⁰ Drugu diobu, onu koja rod dijeli na vrste, Vrančić naziva „*stablom supstancije*“.⁵¹ Dalje nam Vrančić daje četiri zakona dobre diobe te upozorenja kako da pazimo u slučaju nedoumice. Prvi govori kako dioba ne smije biti ni previše uska, a ni preobilna te da uvijek pripazimo na srodnosti između predmeta kojega definiramo. Drugi zakon govori kako ne smijemo u diobi imati istog člana u drugome članu. Treći kaže da prvi dijelimo na veće članove, pa na jednake te da ne bude preopširna, što nam zapravo zadaje u prvome zakonu. Zadnji, četvrti zakon, govori da se pri nabranjanju članova trebamo držati reda, odnosno red vremena i mjesta.⁵²

Nadalje, dolazimo do poglavlja o *argumentacijama*, trećem instrumentu logike. Vrančić argumentaciju definirao kao „*govor kojim se navođenjem nekog razloga zaključuje da je bilo koja izjava, navedena u definiciji ili diobi nekog predmeta i dovedena u sumnju, istinita ili neistinita*“.⁵³ Zanimljiv je i način kako Vrančić objašnjava argumentaciju na primjeru odnosa učitelja i učenika. Naime, učitelj nepoznato gradivo koje poučava približava učeniku tako što koristi ono učeniku poznato. Tako nam Vrančić govori da je relacija argumentiranja, možemo reći i učenja ili čak odgoja, učenikovo pitanje „*Zašto?*“ i učiteljev odgovor koji započinje s „*Jer*“.⁵⁴

Dalje, Vrančić spominje kako postoje tri *građe* argumentacije. Prvi su oni argumenti koji su nužni, a nazivaju se *dokaznima*. Tu kao primjer imamo teologe koji svoje argumente uzimaju iz Božjih riječi i crkvenih dogmi. Filozofi pak uzimaju iskustva osjetila i zdravorazumskih načela. Jedino te stvari, „*jer su istinite, stvaraju znanje u umu slušača i sebi prisvajaju sigurnost i povjerenje*“.⁵⁵ Drugi argumenti su oni vjerojatni, a Vrančić ih naziva „*dijalektičkima*“ koji proizvode nesigurnost.⁵⁶ Njima se ponajviše služe govornici kako bi pridobili publiku, no i filozofi i teolozi koji, zbog manjka sigurnosti i dokaza, nagađaju oko nekih stvari. Treći su oni *pogrešni*. Vrančić tu upućuje kritiku sofizmu jer smatra da su ti argumenti lažni i neistiniti te stvaraju pogreške i neznanje. Njima se služe omraženi sofisti i

⁵⁰ Ibid., str. 133.

⁵¹ Također se naziva i „*Porfirijevo stablo*“ ili „*ljestvica bića*“. Ibid., str. 133.

⁵² Ibid., str. 139.

⁵³ Ibid., str. 143.

⁵⁴ Ibid., str. 143.

⁵⁵ Ibid., str. 143.

⁵⁶ Ibid. str. 144.

heretici.⁵⁷ Nadalje Vrančić spominje mjesta gdje se nalaze spomenuti argumenti te kaže kako iz dokaznih argumenata nastaju definicije i dokazi dok iz dijalektičkih aksioma i vrijednosti. Iz pogrešnih, odnosno sofističkih argumenata nastaju, već spomenute, laži i obmane. Također dok opisuje sofističke argumente Vrančić spominje i šest pogrešaka u izricanju, na primjer dvosmislenost, višeznačnost, te sedam pogrešaka u izjavi, na primjer *petitio principii*, pogreška akcidenta, koji su nam i danas poznati.⁵⁸ Kako smo obradili građu argumentacija prelazimo sada na njenu formu. Vrančić razlikuje četiri forme argumentacije. Prva je *entimem*, nesavršeni silogizam kojemu nedostaje, ili je prešućena, druga premisa. Druga je indukcija koja polazi od pojedinačnih izjava koje vode k općoj. Treća je „*nesavršena indukcija*“⁵⁹, odnosno koja pomoću pojedinačnih izjava potvrđuje neke druge pojedinačne izjave. Zadnja, četvrta forma, jest *silogizam*. Ona je savršena jer iz poznatih izjava dokazuje nepoznatu.⁶⁰ Također nam Vrančić i objašnjava silogizam koji se „*sastoji od triju izjava, od kojih se prva zove veća, druga manja, a treća zaglavak*.“⁶¹ Dalje spominje i pravila za četiri figure silogizama te pravila za četiri načina silogizama i pravila za četiri načina prve figure koje ne ćemo prikazati. Zaključuje poglavlje izjavom „*Smatramo da smo s nekolicinom ovih pravila postavili cijelu zgradu logike*.“⁶²

Posljednje poglavlje knjige posvećeno je dijalogu između, već spomenuta, splitskog nadbiskupa Markantuna de Dominisa i Fausta Vrančića. Zanimljivo je kako je Vrančić započeo djelo znanstvenim pristupom slično Aristotelu, a završava djelo prozno poput Platona. Primjedbe koje su ukomponirane u djelo odnose se na prvo izdanje „Logike“, a primjećuje se da je Vrančić neke primjedbe i poslušao te u drugome izdanju i prepravio. Tako imamo primjer gdje u prvoj primjedbi de Dominis prigovara Vrančiću za naslov djela, odnosno definiciju logike koju kasnije Vrančić uistinu mijenja.⁶³ Sljedeći prigovor temelji se na jezičnim rješenjima koje Vrančić koristi koja nisu filozofski važna. Također nam nije ni bitna primjedba u kojoj nadbiskup prigovara Vrančiću zbog upotrebe pauna kao životinje kojom će dočarati svoju logiku.⁶⁴ Šesti članak koji iznosi de Dominis donosi nam kritiku definicije kojom je Vrančić opisao logiku. Prema Dominisu umijeće učenja jest metoda, a ne logika. Također, ako bi prihvatili da je logika umijeće učenja u znanostima, onda bi služila

⁵⁷ Ibid., str. 145.

⁵⁸ Ibid., str. 147.

⁵⁹ Ibid., str. 149.

⁶⁰ Ibid., str. 149.

⁶¹ Popularnije zvano *prva premisa, druga premisa i zaključak*. Ibid., str. 151.

⁶² Ibid., str. 157.

⁶³ Ibid., str. 159.

⁶⁴ Ibid., str. 161. do 163.

samo učiteljima, no ne i učenicima. Zanimljiv je i članak u kojemu Dominis pita Vrančića zašto se logičar ne bavi istinom i neistinom kada već iznosi argumentaciju. Za njega je logika instrument kojim bi trebali pronaći istinu, a ne poput Vrančića, koji odgovara da je njegova logika primarno o dobrom ili lošem načinu argumentiranja.⁶⁵

Tu dolazimo do kraja Vrančićeve logike. Iako je uobičajena metoda usporediti renesansne filozofe sa starijima i staviti ih u ili u košaru novoplatoničara ili pak u košaru aristotelovaca zapravo je teško to učiniti, a da ne upadnemo u kritike. Učenja Platona i Aristotela došla su kroz različite tradicije, a upravo su zbog toga prošla različite utjecaje i komentare koji bi teško uspjeli tvoriti kategorije kamo bi smjestili ponekog predstavnika.⁶⁶ Vrančić je zanimljiv upravo zbog svoje kritičnosti, ali i pomirbi prema starijim školama, ali i onodobnim filozofima. Dok svoju kritiku Aristotela razumno izlaže u poglavlju *O metafizici*, on zapravo svoju kritiku šalje i humanizmu i logici toga doba dajući joj nove temelje za novo shvaćanje odnosa logike i metafizike. On također svoju logiku postavlja kao primat, kao samu znanost, a ne više kao puki instrument, *Organon*.⁶⁷

3.2. Etika

Ovo će se poglavlje baviti Vrančićevom „Kršćanskom etikom“ koju je prvi puta izdao 1610. godine u Rimu, a onda 1616. godine skupa s drugim izdanjem „Logike“. Svoj interes za etiku vjerojatno je dobio vršeći ulogu upravitelja tvrđave i tajnika cara Rudolfa II. te biskupskom titulom gdje se susretao s raznim moralnim pitanjima u vezi religije, ali i morala općenito. Iako se i u svome tehničkome spisu „*Machinae novae*“ pozabavio pitanjima kako olakšati rad ljudima i pružiti im više vremena za više djelatnosti, misleći sigurno pritom na molitvu i moralno djelovanje, imamo i njegov etički spis kao dokaz da se bavio i sa samim temeljima etike i ljudskoga djelovanja. Tako i Čvrljak piše: „*Osim što se znao padobranom otrgnuti od zemlje, učinio je to i svojim etičkim uzletima put neba.*“⁶⁸

Svoje djelo započinje slično kao i „Logiku“, porukom skromnosti. Na početku pozdravlja čitatelja te mu piše kako ovo djelo nije namijenjeno „*učenome mužu*“, aludirajući vjerojatno na filozofe i teologe, već „*onima koji su nam nalični*“, odnosno skromnim

⁶⁵ S. Kovač, „Faust Vrančić i aristotelizam u logici“, str. 20.

⁶⁶ E. Banić-Pajnić, *Filozofija renesanse*, str. 28.-34.

⁶⁷ S. Kovač, „Faust Vrančić i aristotelizam u logici“, str. 32. i Srećko Kovač, „Logika Fausta Vrančića“, str. 48.

⁶⁸ Krešimir Čvrljak, *Kršćanska etika Fausta Vrančića kao filozofija života: u retrospekciji i kontinuitetu prosudbenih odjeka ranije i kasnije filozofske tradicije*, Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb 1996., str. 47.

učenicima⁶⁹. Nakon poruke Vrančić prelazi na opis čovjekove *duše*. Tako piše da se ljudska duša sastoji od *uma* i *volje*. Dalje uspoređuje dušu sa suncem „*kojemu je priroda podarila svjetlo i toplinu*“, a um je upravo to svjetlo i volja toplina.⁷⁰ Zanimljivo je da u prirodi vidio stvoritelja sunca, a ne u kršćanskome Bogu. Također je i, često korištena, zanimljiva usporedba uma sa svjetlom gdje zapravo želi pokazati kako um prosvjetljava ljudsku dušu.⁷¹ Dalje piše da je um taj koji se usavršava znanostima, a volja krepostima. Vrhunac tih znanosti bila bi *kršćanska vjera*, dok bi vrhunac kreposti bila *ljubav*. Jedino vjerom čovjek spoznaje *istinu*, a jedino ljubavlju postiže *dobrotu*. Kada bi čovjek bio odan vjernik pun ljubavi i dobrote bi se mogao nazvati mudrim i blaženim čovjekom.⁷²

Nadalje, Vrančić razlaže kod čovjeka tri vrste *kreposti*. Iako je temelj svakog etičkog djela spomenuti ljudske kreposti i razložiti ih kao *urođene* i *stečene*, Vrančić uz njih dodaje i one koje su od Boga dane. Zapravo su one „*najveći darovi Božji*“.⁷³ Upravo će ta vrsta kreposti biti tema njegove „*Etike*“, dok za urođene kaže da „*su dovoljno raspravljali fizičari*“, ili fizičari, a o stečenima „*etici, poganski filozofi*“, poput Aristotela.⁷⁴ Kao i u Vrančićevoj „*Logici*“ u djelu nam daje i definiciju tih kreposti, „*moralne kreposti kršćanina stoga su neke sklonosti volje za dobro djelovanje ...*“, koje su od Boga dane čovjeku, a čovjek ih treba činiti da bi postao mudar i blažen čovjek i da bi došao do sreće.⁷⁵ Zašto pak nije definirao kršćansku etiku kao što je nazvao svoje djelo je nepoznato. Ili je htio svojim čitaocima ostaviti da sami prosude ili je bio nedosljedan.⁷⁶ Također je bitno spomenuti da je Vrančić i iz starijih, poglavito antičkih spisa, mogao uvidjeti problem urođenih kreposti, no svejedno ih je prihvatio vjerojatno zbog pobožnosti i kršćanske vjere. Dalje Vrančić pokazuje svoju leksikografsku ćud i daje sinonime za krepost i porok. Tako su sinonimi za krepost sila, pravednost, dobrota, svetost i sl., dok su za porok grijeh, požuda, zla djela itd.⁷⁷ Čovjek prema Vrančiću u svojoj prirodi i naravi ima sklonosti prema zlu i požudu, a krepost uspoređuje sa silom koja čovjeka tjera od tih zala i volju usmjerava na dobrotu i ljubav. Upravo ti su ljudi

⁶⁹ Ibid., str. 145.

⁷⁰ Ibid., str. 145.

⁷¹ Ibid., str. 47. do 48. i 145.

⁷² Ibid., str. 145.

⁷³ Ibid., str. 147.

⁷⁴ Ibid., str. 147.

⁷⁵ Ibid., str. 147.

⁷⁶ Ibid., str. 50. do 51.

⁷⁷ Ibid. str. 147.

sami sebe pobijedili i osvojili svoju narav. Ta pobjeda nad samim sobom je puno veća i sjajnija negoli vojna pobjeda nad drugim narodom.⁷⁸

Vrančić nam daje i hijerarhiju kreposti. Tako *ljubav* stoji na vrhu i iznad svih kreposti, no sadrži sve kreposti koje su ispod nje. Svoje dokaze pronalazi u Božjim zapovijedima i mudrim riječima teologa i evanđelista, spominjući sv. Ivana ili Grgura Velikog.⁷⁹ Kao suprotnost ljubavi Vrančić navodi *mržnju*, no koja bi bila, kao i ljubav, sveta upravo jer dolazi od Boga. Čvrljak to objašnjava kako nas je Vrančić tu htio podsjetiti da prihvatimo slobodu Božje volje koji je upravo izabrao postojanje mržnje.⁸⁰ Dakako da je Vrančić tu razlučio dvije ljubavi, koju su Grci nazivali *storge* i *filautia*, dvije vrste *sebeljublja*. Prva je ona koja je ispravna i kršćanska, dok je potonja loša i koncentrirana na tjelesno ili prema Vrančiću „*izopačena ljubav*“, a ne na duh.⁸¹ Razlažući dalje svoje misli, Vrančić dolazi do sveopće kreposti koju naziva *pravednost*. Tu nam i pojašnjava da ne misli na pravednost u smislu sudskih sporova, već je ona sve što je časno i pravedno, no priznaje da je ona više politička, nego etička krepost. Uspoređuje ju s jakošću tijela, „...*što je za tijelo jakost, to je za duh krepost*...“⁸², no ne misli na jakost tijela u smislu tjelesnih napora ili boli, već jakost koja kao krajnji cilj ima slavu u životu. Tako pravi kršćanin traži svoju „*drugu domovinu*“, onu na nebesima, kod Boga, a jakost mu služi da se odupre zemaljskim zlima kako bi slavio Boga i spasio se.⁸³

Dolazimo do podjele kreposti. Vrančić ih nabroja tri, a između njih postoji hijerarhija. Tako je prva *poniznost* pa *čistoća* te *siromaštvo* na kraju. Usporedivši svoje nazive s poganskima, *skromnost*, *umjerenost* i *darežljivost*, Vrančić smatra da su njegovi nazivi prikladniji kršćanstvu, iako sami nisu bez mana. Dalje ćemo se pozabaviti tim trima krepostima i vidjeti kako ih Vrančić definira i argumentira svoje stajalište.

Prva od njih je *poniznost*. Vrančić ju definira kao „*krepost koja čini da čovjek o sebi samome skromno i smjerno misli. To je velim, nečastohleplje*.“⁸⁴ Vrsta poniznosti ima onoliko mnogo koliko ima predmeta na koje se odnose. Tako imamo znanje, obrazovanje i plemenitost kao predmete *dobra duha*. Zdravlje, snaga i ljepota kao predmeti *dobra tijela* i

⁷⁸ Tu nam Vrančić za primjer daje i Aleksandra Velikog koji je uspio pokoriti mnoge narode pod svoju vlast, no nije mogao pobijediti svoju oholost i nezasićenost. Hegelov ga je „svjetski duh“ odbacio. Ibid., str. 61. do 62. i 147. do 149.

⁷⁹ Ibid., str. 149.

⁸⁰ Ibid., str. 64. do 65.

⁸¹ Ibid., str. 149.

⁸² Ibid., str. 151.

⁸³ Ibid., str. 151.

⁸⁴ Ibid., str. 153.

skupocjeno pokućstvo, imanje, zlato i srebro kao *izvanjska dobra*. Upozorava Čvrljak da tu Vrančić nije mislio na zdravlje kao zdravom čovjeku unutar zdravoga društva, već na medicinsko zdravlje. Također nam ni ne objašnjava Vrančić što je mislio pod *ljepotom*, ali nam govori da tjelesna dobra ne mogu biti svrha da bi čovjek postao blažen.⁸⁵ Ponizan čovjek prema Vrančiću nije ohol, već

*„... promišlja o prirodi tih stvari i ne mjeri ih onim mjerilom kojim to čine obični ljudi. Spozna je da ništa dobrog nema što nije primio te da do toga nije došao vlastitom krepošću, nego dobio na dar od Boga; spozna je da je prah i pepeo, da je na slavu i čast samoga Boga, te da zbog raznih počinjenih nedjela sam snosi krivicu za svoju zbunjenost. Zbog te poniznosti duha kod Boga zadobiva milost, a kod ljudi istinsku čast, te stječe oprost za ranije počinjena nedjela ...“*⁸⁶

Vrančić nam također govori i o stupnjevima kojima dolazimo bliže kreposti ili poroku. Samo će govori o prvom i posljednjem stupnju zbog veliko broja stupnjeva između. Tako je prvi stupanj poniznosti kada čovjek spozna samoga sebe, kakav je zapravo, uistinu, te živi i djeluje prema Božjim zakonima. Posljednji, ili kako ga Vrančić naziva „*najviši*“, stupanj jest onaj kada čovjek smatra da je „*ništavan*“ te zbog toga odbija sve počasti i pohvale te ističe svoje mane, a skriva vrline. Također će „*zažmiriti pred lažnim optužbama, ..., radovati se nanesenim porugama*.“⁸⁷ Kada bi čovjek ispunio prvi stupanj, onda bi se držao Božje zapovjedi, a kada bi se potrudio postići najviši stupanj, onda bi pratio evanđelja.

Dalje se bavimo *čistoćom* koju je Vrančić definirao kao „*krepost koja čovjeka obuzdava od tjelesnih požuda*.“ pritom misleći na suzdržanost.⁸⁸ Vrsta čistoće ima onoliko koliko ima osjetila, a po Vrančiću je to pet. Onaj koji se uspješno suzdržava od svih je čist čovjek. Vrančić smatra da se najviše griješi osjetilom dodira, misleći na spolne odnose, a prema njemu je to „*najsramnije i najteže*“.⁸⁹ Također ćemo i tu spomenuti prvi i posljednji stupanj čistoće. Tako je prvi stupanj kada se umjereno ponašamo u vezi tjelesnih požuda. Posljednji je pak kada se maksimalno suzdržavamo od tjelesnih požuda i zala koja za njima

⁸⁵ Ibid., str. 72. do 73.

⁸⁶ Ibid., str. 155.

⁸⁷ Tu Vrančić spominje i prve kršćanske mučenike koji su se žrtvovali za svoju vjeru te živjeli pod upravo opisanim mukama. Ibid., str. 155. do 157.

⁸⁸ Ibid., str. 157.

⁸⁹ Ibid., str. 157.

sljede. Također i tu uspoređuje takav život s prvim kršćanskim mučenicima koji su pretrpjeli bolove, udarce pa čak i smrt za Isusa Krista.⁹⁰

Zadnja krepost koju Vrančić opisuje jest *siromaštvo*. Definira ju kao „*krepost duha, kojom određujemo mjeru u imutku. To je, velim, prijezir prema bogatstvu*.“⁹¹ Započinje svoju argumentaciju kako unatoč brojnim materijalnim stvarima prema kojima se mjeri nečije bogatstvo ipak ga samo jedna stvar određuje, a to je novac. Vrančić nam tu ne govori o siromaštvu „*bilo po svom položaju bilo nekom zlom kobi*“, već misli na one koji je odabrao takav položaj, koji se odrekao svoga bogatstva da bi mogao živjeti u skladu s kršćanskom vjerom i koji zna da ga ikakvo bogatstvo koči na putu ka krepostima.⁹² Zapravo nam želi dalje prikazati kako postoje dva postupanja koja se mogu povezati sa siromaštvom, no koja su zapravo zli poroci. Tako imamo škrtost i njenu suprotnost- rasipnost. Također i kod siromaštva postoje određeni stupnjevi, no Vrančić ponovno izlaže samo prvi i posljednji, odnosno „*najviši*“. Prvi je taj da živimo bez dugova te da svoj imutak povećavamo ili zadržavamo bez da drugima nanosimo štetu te u nuždi pomažemo one koji su svoje izgubili. Posljednji je stupanj malo ekstremniji. Tako piše da bi se

„*sastojao u tome da se sve razdade za štovanje Boga i potrebe ljudi, i to iz velike ljubavi i veledušja. Bude li mu što njegovo silimice ili na prijevaru oteto, ne treba se sporiti, a ni opirati, nego se radije radosno suzdržati i pribaviti sebi što je potrebno radom ruku svojih*.“⁹³

Vrančić nas poziva tu da živimo kao pravi kršćani te nam daje sljedeći savjet (ili možda zapovijed?): „*... želiš li biti savršen, idi i prodaj sve što imaš, te daj siromašnima i imat ćeš blago na nebu*.“⁹⁴

Želimo li biti istinski kršćani trebamo se držati tih naputaka i pokušati ih slijediti što dosljednije. Upravo te kreposti sadržavaju sve Božje zapovijedi. Taj koji posjeduje sve tri kreposti „*je posvuda blaženiji od svakog zemaljskog kralja i od filozofa*...“⁹⁵ Dakako, ako bi i prakticirali kreposti i zapovijedi koje nam Vrančić poslužuje, onda ne bi smjelo biti mjesta za ikakve poroke. Zanimljiva je i njegova usporedba s brodom „*koji, sve ako je i nov, dobro složen i smolom premazan, ima samo jednu vrlo sitnu rupu i neće se zatvoriti, nedvojbeno će*

⁹⁰ Ibid., str. 157.

⁹¹ Ibid., str. 159.

⁹² Ibid., str. 159.

⁹³ Ibid., str. 161.

⁹⁴ Ibid., str. 161.

⁹⁵ Želi reći kako je upravo kršćanska vjera bolja od svih ostalih. Ibid., str. 161.

*zakratko potonuti...*⁹⁶ Tako bi jedan porok zasjenio sve kreposti i ne bi uspjeli u svome naumu da postanemo kreposni.

Nadalje nam izlaže svoju kritiku Aristotelove etike. Za njega piše da nije znao pravu svrhu čovjeka jer u njegovo vrijeme kršćanstvo nije postojalo. Također kritizira i Aristotelov odabir kreposti, kako Vrančić navodi npr. velikodušnost, istinu, prijateljstvo, častohleplje, darežljivost i sl. Ne priznaje ih naime sve, kaže za neke da su kreposti, a neke poroci i „*dvojbene kreposti*“.⁹⁷ Te dvojbene kreposti ovise o načinu kako se njima čovjek služi. Vrančić navodi primjer poslušnosti koja je *apriori* krepost, no kada bi čovjek bio poslušan kako bi za sebe prisvojio čast ili bogatstvo onda bi pao u porok. Tako kod Vrančića možemo vidjeti nekakvu vrstu utilitarizma jer kako on piše da su oni isprva „*po sebi lijepi, i naizvan se čini da su kreposti, ipak će ustvari biti poroci zato što ne počivaju na čvrstu temelju niti su upravljani ka pravoj svrsi.*“⁹⁸ Dalje prihvaća jakost i umjerenost, dok za blagoćudnost i domišljatost kaže da su „*građanske ili prirodne*“ kreposti, a nikako kršćanske, a sramežljivost prema Vrančiću proizlazi kao nuspojava kreposti.⁹⁹ Za prijateljstvo pak kaže da nije prava krepost „*nego neka prirodna udruga sličnih, ..., te je na taj način ljubav prema rođacima i zemljacima.*“¹⁰⁰ Prijateljstvo je „*sjena kršćanske ljubavi*“ jer ga upravo ta ljubav nadjačava zbog svojih učinaka.¹⁰¹

Dolazimo do kraja Vrančićeve „Etike“ na kojem nam donosi iskušanu, kršćansku usporedbu čovjeka i stabla.

*„Jer, što je za stablo cijepljenje, to je za čovjeka krštenje; što je za stablo vlaga, to je za čovjeka krepost; što su za stablo plodovi, to su za čovjeka kreposna djela... A dobro stablo koje je zasađeno pokraj voda tekućica, uvijek će u svoje vrijeme donijeti plod.“*¹⁰²

U nastavku djela Vrančić piše i svoj politički spis „*Deset političkih zapovijedi*“ gdje daje savjete kako bi kršćanski vladar trebao upravljati državom. Temeljna je zapovijed da uvijek pred sobom ima Boga te da svaki korak temelji na kršćanstvu i na Njegovu slavu.¹⁰³ Također vladar mora kao savjetnike birati istinske kršćane i razborite ljude. Nadalje, treba osigurati jednakost pred sudovima i nepotkupljivost istih. Treba pripremiti ljude na rat, a u

⁹⁶ Ibid., str. 161.

⁹⁷ Ibid., str. 169.

⁹⁸ Ibid., str. 169.

⁹⁹ Ibid., str. 171.

¹⁰⁰ Ibid., str. 171.

¹⁰¹ Tu kritiku upućuje i Ciceronu. Ibid., str. 173.

¹⁰² Ibid., str. 177. Za detaljnije objašnjenje usporedbe vidi ibid., str. 111. do 113.

¹⁰³ Ibid., str. 179.

miru treba širiti i poticati rast trgovine i obrta te utvrditi realne cijene i poreze. Nikada ne smije dopustiti da jači tlače slabije ili da siromašni nose veći teret od bogatih. Prije svega, pravi kršćanski vladar nikada ne smije dopustiti otimanje Crkvenih posjeda te se uvijek truditi širiti kršćansku vjeru i moral.¹⁰⁴

¹⁰⁴ Ibid., str. 179. do 181.

4. Zaključak

U ovome smo radu prikazali glavna promišljanja Vrančićeve filozofije. Iako je svojim mehaničkim konstrukcijama htio olakšati rad i život svjetini, ipak je to donekle uspio i svojom filozofijom, hoteći olakšati rad ostalim misliocima napisavši njegovu logiku te etiku. Tako Kovač primjećuje da je i njegov rječnik stroj koji, kada „ubacimo“ neku latinsku riječ, „izbaci“ riječ na njemačkom ili mađarskom.¹⁰⁵ Svojim je filozofskim djelima pokazao određenu kritiku renomiranim filozofima, no ipak se držao glavnih, već postavljenih smjernica. Vrančićevo znanje i ugled vidimo po brojnosti njegovih interesa, ali i prema titulama i častima koje je držao pa i prema misliocima s kojima je raspravljao i prijateljevao. Rođen u Šibeniku postao je svjetski poznat. Kao renesansi čovjek, nije htio biti ograničen mjestom, već je postao građanin svijeta, pa i Europe.¹⁰⁶ Zaključno, za Vrančićev filozofski rad možemo reći kako je još u nacrtima, a na nama je da spojimo dijelove Faustove filozofije i pokrenemo stroj koji će nam odati sve tajne Vrančićeve logike, etike i politike.

¹⁰⁵ S. Kovač, „Faust Vrančić i aristotelizam u logici“, str. 30.

¹⁰⁶ K. Čvrljak, *Uvod u filozofiju renesanse*, str. 72.

5. Popis literature

- 1) Danko Zelić, „Logica suis ipsius instrumentis formata auctore Foelice Vero Siceno – editio princeps autografa Logike Fausta Vrančića u Državnom arhivu u Zadru“, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 1/85 (2018) 43, Dostupno na: https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=294879 (pristupljeno 15.6. 2019.)
- 2) Erna Banić-Pajnić, „filozofija renesanse“, u: Stipe Kutleša, *Filozofski leksikon*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb 2012.
- 3) Erna Banić-Pajnić, *Filozofija renesanse*, Školska knjiga, Zagreb 1996.
- 4) Faust Vrančić, *Nova logika*, preveo Luka Boršić, Gradska knjižnica „Juraj Šižgorić“ – Institut za filozofiju, Šibenik – Zagreb, 2018.
- 5) Ivica Martinović, „Faust Vrančić/ Yustus Verax Sicensus, Logica suis ipsius instrumentis formata (1608)“, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 1/83 (2016) 42, Dostupno na: https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=263818 (pristupljeno 15.6. 2019.)
- 6) Krešimir Čvrljak, *Kršćanska etika Fausta Vrančića kao filozofija života: u retrospekciji i kontinuitetu prosudbenih odjeka ranije i kasnije filozofske tradicije*, Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb 1996.
- 7) Krešimir Čvrljak, *Uvod u filozofiju renesanse*, Biblioteka Filozofija, Hrvatski studiji, Zagreb, 2008.
- 8) Srećko Kovač, „Faust Vrančić i aristotelizam u logici“, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 27-28, (1984.), 14, Dostupno na: https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=125739 (pristupljeno 15. 6. 2019.)
- 9) Srećko Kovač, „Logika Fausta Vrančića“, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 19-20 (1984.) 10, Dostupno na: https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=130641 (pristupljeno 17. 6. 2019.)
- 10) Zrinka Blažević, „Faust Vrančić (1551. – 1617.) i intelektualna kultura njegova doba“, *Povijesni prilozi* 52 (2017) 52, Dostupno na: https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=274615 (pristupljeno 11. 6. 2019.)

Summary

With no hesitation we can say that Faust Vrančić marked the whole Croatian and European renaissance period with his breakthroughs in mechanics and philosophy. Not only that he tried to be the perfect Christian, he also practiced his philosophy. He wanted to make the lives easier for the lower class and also to educate the higher class. Although many call him the Croatian „*da Vinci*“ he surely deserves more than that. With his thoughts in fields of logic, ethics nad politics he gave a huge contribution to the European renaissance thought. His philosophy depicts the thoughts of contemporary philosophers, but also of Christianity and natural sciences. With his renaissance and human(istic) philosophy and deeds he justified the „*homo universalis*“ ideal.

key words: Faust Vrančić, 16. century, logic, ethics, politics, renaissance, humanism